SS-25

Dijital Çağda Bir Uyum Çabası Olarak Siber Dissosiyasyon ve Terapötik Toplum

Erdinç Öztürk, Can Çalıcı
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı,

ÖZET

Dijital çağ, görünürde daha fonksiyonel bir yaşam deneyimi vaadiyle bireylere bölünerek uyum sağlamayı dayatmaktadır. Bu bölünerek uyum çabası, bireylerin çoklu kendiliklerini, çoklu hayatları ve çoklu gerçekliklerini beraberinde getirmiş, var olan geleneksel toplum yapısını dissosiyojen bir zeminde siber toplum yapısına transforme ettirmiştir. Geleneksel toplumu oluşturan bireyler gündelik hayatta deneyimledikleri sorunlar karşısında suskunluğa ve kendi başlarına çözüm bulabileceklerine dair özgüvene sahipken; modern toplumu oluşturan bireylerde ise benzer sorunlar için duygusal dışa vurumculuğa ve yardım aramaya doğru kültürel bir paradigma değişimi gerçekleşmiştir. Wright "Terapötik Toplumun Yükselişi" isimli tartışmalı eserinde, terapötik kültürün yükselişini yeni sosyal kontrol biçimlerini mümkün kıldığı savıyla Foucaultyen bir şekilde yorumlamıştır. Tüketim kültürü, internet ve yabancılaşmanın, günümüzde küreselleşmenin temelini oluşturan ideolojilerin yükselişiyle birlikte sağlığın ve zindeliğin metalaşmasına yol açtığı ileri sürülmektedir. Bu çalışmada günümüz bireylerinin içinde yaşadığı ancak oldukça hızlı farklılaşım gösteren kültürel ve toplumsal düzene, siber dissosiyasyon temelli bir uyum çabası aracılığıyla daha fonksiyonel bir yaşam deneyimine olan özlem ve motivasyonları ile bu motivasyonu psikotoplumsal açıdan adapte edebilmek için terapötik desteğe olan ihtiyaçları ve son olarak bu ihtiyacın yaratılması ve karşılanmasına dair süreçlerinin ana bileşenleri bireyden topluma olan bir uzamda geçmiş ve güncel sosyal teori çerçevesinde yorumlanmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Terapötik toplum; siber dissosiyasyon; dijitalleşme; psikoterapi, siber psikoloji

Cyber Dissociation and the Therapeutic Society As an Adaptation Effort in the Digital Age

Abstract

The digital age imposes individuals splitting in order to adaptate apparently more functional life experiences. This splitting harmony effort brought the multiple selves, multiple lives and multiple realities of individuals and eventually transformed the existing traditional social structure into a cyber society structure based on a dissociative ground. While the individuals who make up the traditional society have the silence and self-confidence to find solutions to the problems they experience in daily life, a cultural paradigm shift has taken place in the individuals who make up the modern society, towards emotional expressionism and seeking help for similar problems. In her controversial work "The Rise of the Therapeutic Society" Wright has been arguing in a Foucaultian way, that the rise of therapeutic culture made possible new forms of social control. Theorists argue that consuming culture, the internet and alienation have led to the commodification of health and wellness, with the rise of ideologies that form the basis of globalization today. In this study, the longing and motivation for a more functional life experience through a cyber-dissociation-based adaptation effort to the cultural and social order in which today's digital age individuals live as well as their need for therapeutic support in order to adapt this motivation from a psychosocial perspective and also the main components of the processes of meeting the needs of society are interpreted within the framework of previous and current social theory framed from individual to society.
Keywords: Therapeutic society; cyber dissociation; digitalization; psychotherapy, cyberpsychology

Dijital İletişim Ağları, Siber Dissosiyasyon ve Siber Alter Ego

Dijital iletişim ağları ya da teknoloji araçlı iletişimler, günümüz toplumunda bireylerin hem psikolojik hem de sosyolojik ve politik boyutlarda oldukça önemli psikososyopolitik dönüşümlerine ve gelişimlerine neden olmakta ve yakın geçmişteki bireylere oranla oldukça farklılaşan yeni insan profillerini ortaya çıkararak dissosiyasyonu, özellikle klinik dissosiyasyon ile aktüel hayatın dissosiyasyonu arasında bir köprü kuran ve geçiş sağlayan siber dissosiyasyonu, hem normlaştırmakta hem de normalleştirmektedir (Öztürk, 2020a). Dijital çağ, görünürde daha fonksiyonel bir yaşam deneyimi vaadiyle bireylere "bölünerek uyum sağlamayı" dayatmaktadır. Günümüzün dijital çağında artık bireyler "siber alter ego" aracılığı ile daha

fonksiyonel bir hale gelebilmenin çabasını vermektedirler. Bu bölünerek uyum çabası, bireylerin "çoklu kendiliklerini", "çoklu hayatlarını" ve "çoklu gerçekliklerini" beraberinde getirmiş ve var olan geleneksel toplum yapısını dissosiyojen bir zeminde siber toplum yapısına transforme ettirmiştir(Öztürk, 2020b; Öztürk, 2020c). Öztürk ve Çalıcı'ya göre, bugünün dijital çağında bireyler, siber dissosiyasyonun varlanış gösterdiği dalgınlık, unutkanlık, öfke patlamaları, dürtü kontrol güçlükleri ve bilinç kesintileri ile eşlenik olarak aktüel hayat ile siber hayat arasında yarı zamanlı kimlik geçişlerinin dominant bir fonksiyonu yöneliminde mobil ve dual bir psikososyal devinim göstermektedirler (Öztürk ve Çalıcı, 2018; Öztürk, 2020a). Han ise, başta şeffaflık olmak üzere internet ve sosyal ağların getirdiği koşullardan geri dönüş olmadığını ve bugünün insanının kendini bu yeni duruma uydurması gerektiğini dile getirmekte ancak bir yandan da söz konusu koşulların gerçekliğe özdeş bir kavram olmadığını işaret etmektedir (Han, 2017). Sözü edilen çoklu kendiliklere ve kabul edilen gerçeklik formuna sağlıklı bir geçişle adapte olabilmek, bireylerin ruh sağlığı ve kişilik yapıları ile doğrudan ilgili olduğundan, uyum sorunu yaşayan ya da yaşama potansiyeline sahip olanların kaçınılmaz bir biçimde terapiye başvurduklarına sıklıkla rastlanmaktadır (Öztürk, 2020c; Wright, 2011).

Bu çalışmada günümüz bireylerinin içinde yaşadığı ancak oldukça hızlı farklılaşım gösteren kültürel ve toplumsal düzene, siber dissosiyasyon temelli bir uyum çabası aracılığıyla daha fonksiyonel bir yaşam deneyimine olan özlem ve motivasyonları ile bu motivasyonu psikotoplumsal açıdan adapte edebilmek için terapötik desteğe olan ihtiyaçları ve son olarak bu ihtiyacın yaratılması ve karşılanmasına dair süreçlerinin temel bileşenleri bireyden topluma olan bir uzamda geçmiş ve güncel sosyal teori çerçevesinde yorumlanmaktadır. Ancak terapötik kültür hem dijital çağa aşırı bir "konformizm çabası" olarak işlev görmekte hem de bu dijital çağın getirdiği yeni psikopatolojilere dair sert bir "eleştiri açmazı" özelliği de taşımaktadır.

Terapötik Kültürün Temel Bileşenleri

Wright kendisi tarafından yeniden teorize edilen "terapötik kültür" ve bu kültürün yeşerdiği "terapötik toplumu" açıklarken; 20. Yüzyılda psikoloji biliminin salt klinik ortamlarda ve akademide değil, hayatın hemen tüm alanında etkisinin artarak, son bir kaç on yıldan itibaren terapötik danışmanlığın özellikle batı toplumlarında hâkim olmasına, hatta adeta bir sektör haline gelmesine ilişkin eleştirel ve analitik bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Wright'a göre geleneksel toplumu oluşturan bireyler gündelik hayatta deneyimledikleri sorunlar karşısında suskunluğa ve kendi başlarına çözüm bulabileceklerine dair özgüvene sahipken, modern toplumu oluşturan bireyler ise benzer sorunlar için duygusal dışa vurumculuğa ve yardım aramaya doğru kültürel bir paradigma değişimi gerçekleşmiştir (Wright, 2011).

Terapötik kültüre dair çalışmaların genellikle sosyologlar, tarihçiler, psikotarihçiler ve kamusal alanla ilgili siyaset filozofları tarafından yürütüldüğü buna karşın psikologlar: eleştirel psikologlar dahil ve diğer ruh sağlığı disiplinleri uzmanları tarafından bugüne kadar şaşırtıcı bir şekilde ihmal edildiği anlaşılmaktadır (Mohan, 2016). Konuya ilişkin öncü çalışmaların Wright'dan çok daha önceleri 60'ların ve 70'lerin eleştirel ortamında yeşerdiği, sosyolojik ve tarihsel ilgiyi ise Philip Rieff'in ufuk açıcı kitabı "Terapinin Zaferi: Freud'dan Sonra İnancın Kullanımları" nın başlattığı anlaşılmaktadır. Rieff'i takiben Jackson Lears gibi kimi tarihçiler ve Christopher Lasch gibi eleştirel sosyologlar radikal bir söylemle; toplum ve bireyler üzerinde terapinin örtük işlevinin, ihtiyaç duyulan toplumsal devrimi ertelemek ve bunun yerine içsel: bireysel bir devrimi tetiklemek olduğunu dile getirmişlerdir (Madsen, 2020). Lasch "Narsisizm Kültürü" adını verdiği tartışmalı eserinde; 1970'lerden sonra kendine takıntılı, genç ve konformist Amerikalıların sorunların çözümünü ve bunların ardında yatan gerçeği politik değişiklikler yerine kendi içlerinde aramayı tercih ettiklerini öne sürmüştür. Ona göre bu depolitize edici etki modern toplumda ABD dışı ülkelerde de giderek yaygın hale gelir, Lasch bu fikrini "Amerikan kültürünün çerçevesinin düzenleyicisi olarak inancın yerinden edilmesinden sonra terapötik yaklaşım da ideolojinin son sığınağı olan siyaseti yerinden etmekle tehdit ediyor."şeklinde dile getirmektedir (Lasch, 1991).

Psikoloji ve psikiyatri biliminin toplumsal ve kültürel etkilerinden söz edildiğinde akla ilk gelen isim şüphesiz Fransız Sosyolog Michel Foucault,'dur. Foucault, psikoloji ve ruh sağlığı disiplinlerinin, insanları kendi özerk seçimleriyle manipüle etmek suretiyle devlet için güvenilir bir uzmanlık haline geldiğini öne sürmektedir (Foucoult, 2007; Madsen, 2020). Avustralyalı Sosyolog Katie Wright ise "Terapötik Toplumun Yükselişi" isimli tartışmalı eserinde, terapötik kültürün yükselişini yeni sosyal kontrol biçimlerini mümkün kıldığı savıyla yine Foucaultyen bir tavırla yorumlamıştır(Wright, 2011). Benzer bir biçimde kimi yazarlar da; tüketim kültürü, internet ve yabancılaşmanın, günümüzde küreselleşmenin temelini oluşturan ideolojilerin yükselişiyle birlikte sağlığın ve zindeliğin metalaşmasına yol açtığını ileri sürmektedir. Buna göre "Kaygı Çağı" olarak tanımlanan günümüzde zamane bireylerinin ruh sağlığı da neredeyse piyasaya sürülen, kolayca ve hızlı işlem gören bir metaya

dönüşmüştür (Mohan, 2016). Öte yandan terapötik döneme ilişkin bütün bu karamsar değerlendirmeler için yine Wright gerçekçi bir öz eleştiride bulunarak, psikolojinin toplumsal ve kültürel etkilerini ele alan kritiklerin; "psikolojik bilginin kendine daha önce özel alana emanet edilen acıyı dile getirmesi ve deneyimlemesi için bireylere isteğe bağlı bir dil verdiğini göz ardı ettiğini" dile getirilmiştir (Wright, 2011).

Bilindiği gibi yeni psikoterapi yaklaşımı ve terapi türlerinin sayısı her geçen yıl artmaktadır. 1980'lerde 250'den fazla türde terapi yaklaşımından söz ediliyorken; 1996'da bu rakam 450'ye ulaşmış ve 21. yüzyılın başında ise 1000'i geçkin farklı adlandırılmış psikoterapi yaklaşımı olduğu ileri sürülmüştür (Lebow, 2012). Bu nicel artış ve beraberindeki nitel analizler güncel ve gündemde terimler olarak terapötik kültür ve topluma dair çalışmaları hızlandırmıştır. Son yıllarda terapötik kültürle ilgili çalışmalara dair hem günümüzdeki hem de gelecekteki potansiyeli bakımından üç farklı eğilimden söz edilmektedir;

- Konsolidasyon (Pekiştirme): Terapötik Kültür kavramı son zamanlarda yeniden artan bir yoğunlukla ele alınmış ve başlığında terapötik değerler veya kültür içeren kitaplar ve akademik makalelerin sayısı artmıştır. Terapötik kültüre ilişkin değerlendirmeler bir durgunluk döneminden sonra daha fazla destek kazanmış gibi görünmektedir. Bu durum konu hakkındaki öncü yazarların başlangıçta Amerika'da gözlemlediği modeli izleyen diğer Batılı ve Batılı olmayan ülkelerde artan psikolojik varlığa bir yanıt biçiminde yorumlanmaktadır.

- Dengelenme: Terapötik kültür üzerine teorileştirmenin, psikolojinin kamusal alanlarda artan etkisine karşı giderek daha az kritik edilebilir hale geleceği yönünde bir eğilim de vardır. Çağdaş kültür teorisyenleri, terapötik kültürün, insani anlam oluşturma biçimlerinin, daha önce özel tutulan acıların, özellikle de kadınların, çocukların ve dezavantajlıların travmatik deneyimlerinin kamuoyunda daha görünür olmasının ve toplumsal kabulünün bu durumun bir kanıtı olduğunu iddia etmektedirler.

- İnancın "Yeniden" İdraki: Terapinin inanca karşı zaferine dair erken teorileştirme, inancın toplum içerisindeki gücünün zayıflamasını öngören sekülerleşme tezinden içgüdüsel olarak etkilenmiştir. Bu nedenle, bazı bilim insanları terapötik kültür araştırmacılarını, modern toplumda inancın rolünü veya geri dönüşünü görmezden gelmekle eleştirmişler ve gelecekte terapinin mevcut birçok inançsal dürtülerden biri olarak daha dengeli bir şekilde anlaşılacağını savunmuşladır (Madsen, 2020).

Günümüz toplumlarında bireylerin sağlıklı kararlar alabilmek ve ruhsal açıdan uyumlu bir şekilde yaşamlarına devam edebilmek için optimal bir uyarı seviyesinde kalmaları kaçınılmazken, bu uyarı seviyesinin altında ya da üzerinde bir yaşam sürmeleri onları dissosiye bir yaşamın içerisine itmektedir (Şar ve Öztürk, 2013; Öztürk ve Erdoğan, 2021; Öztürk, 2021; Öztürk ve Ayhan, 2021). Bu bağlamda internette süregelen iletişim araçlarının ve sosyal medyadaki iletişim ve temasın yüksek uyarı seviyesi, bireylerde "siber dissosiyasyon" yaşanmasına yol açabilmektedir. Diğer bir ifade ile siber dissosiyasyon dijital ortamdaki söz konusu yüksek seviyeli uyarılara bir nevi uyum çabasıdır. Bireyler dijital iletişim sırasında sahip oldukları ya da yarattıkları dijital kimlikleri ile aktüel kimliklerini birbirine entegre edebildikleri ve ikisi arasındaki etkileşimi yönetebildiklerinde spontanlıkları bozulmadan dijital iletişimden çıkıp tekrar kendi gündelik yaşamlarına devam edebilmektedirler. Buna karşılık siber alter kişilik öne çıktığında entegrasyon güçleşmekte ve giderek kaybolmaktadır. Bu kayboluş bireyin siber dissosiyasyonu deneyimlemesi ile sonuçlanmaktadır (Öztürk ve Çalıcı, 2018).

COVİD 19 Pandemisinin Psikotoplumsal ve Terapötik Analizi

2019 yılının ilk çeyreğinde tüm dünyayı saran COVID 19 Pandemisi insanlık tarihinde geri dönülmez bir yola doğru geçişin en önemli hattı olmuş ve bireylerin hem mesleki hem de her yönüyle gündelik hayatını dijital platforma yönlendirme sürecini hızlandırmıştır. Daha önceleri görece sınırlı sayıda ve bilişim alanında ya da benzeri işlerde çalışanların profesyonel hayatlarında kullandıkları pek çok platform artık en sıradan insanlar tarafından dahi kaçınılmaz bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Alışveriş, eğitim, sağlık ve benzeri pek çok temel insani hizmetler çevrimiçi verilmeye başlanmıştır. Bağımsız bir medya kuruluşunun dünya çapında internet ve sosyal medya kullanımına dair sahadan elde ettiği verilerle hazırladığı raporunda pandemi sırasında bir bireyin bir günde akıllı telefonunda geçirdiği sürenin, geçen yıla kıyasla %76 gibi ciddi bir oranda arttığı öne sürülmektedir. Aynı rapora göre yine pandemi öncesine kıyasla internet üzerinden alışveriş yapan insanların sayısı neredeyse %50 oranında artarken, kullanıcılar pandemi öncesine göre daha fazla haber ve eğitim içerikli uygulamalarda vakit geçirdiler. Raporda bir diğer çarpıcı veriye göre ise Ekim 2020'de dünyada ilk kez aktif sosyal medya kullanıcı sayısı 4 milyar kişiye ulaştı, diğer bir ifade ile artık dünyada her iki kişiden biri bir sosyal medya hesabına sahip

(WAS, 2020).

Bu veriler hem günümüzde hem de yakın gelecekte bireylerin çevrimiçi kimlikleri ile çevrim dışı hayatlarını entegre etmeyi nasıl deneyimleyecekleri konusunu gündemde tutmaktadır. COVID-19 Pandemisi sırasında, dünyanın neredeyse genelinde evden çalışma, sosyal mesafe, fiziksel mesafe vb. için düzenlemeler getirilmesi sonucunda uzun bir izolasyon sürecine girildi ve bu tecritin anksiyete, depresyon, stres ve benzeri zihinsel/ ruhsal sağlık semptomlarını tetiklemiş olabileceği ileri sürüldü (Arnout et al., 2020). Bu bağlamda çevrimdışı bir hayat olmadan bireyin salt dijital kendiliği ve kimliğiyle yalnızlık ve izolasyonla başa çıkması güçleşmiştir. Nitekim Amerikan Ruh Sağlığı Araştırma Derneği'nin verilerine göre; COVID 19 Pandemisi'nin yaşandığı 2019 – 2020 tarihleri arasında anksiyete ve depresyon konusunda yardım arayan insan sayısı hızla artarak %62'den %93'e yükselirken, 2014'ten beri yürütülen programda şu ana kadar kaydedilenden daha fazla insan intihar ve kendine zarar verme düşüncelerini bildirmekte ve ruh sağlığı açısından risk altında olan kişilerin en çok yalnızlık veya izolasyonla mücadele ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum çevrimiçi terapinin yükselişi açısından da önem arz etmekte, COVID 19 Pandemisi öncesi ve sonrasında çevrimiçi terapilerin çok dramatik bir oranda arttığı anlaşılmaktadır (MHA, 2020).
Dijital çağda bireyler ve bir bütün olarak toplum daha fazla terapötik desteğe ihtiyaç duymaktadır. Sosyal medya ve internetin kişileri uzun vadede hayattan izole edici ve sorunlarla başa çıkma kabiliyetini azaltıcı bir etkisi olduğu görülmekte, kişilerin kendi kimlikleri ile çevrimiçi yarattıkları kimliklerinin entegrasyonunun bu etkiye karşı koruyucu bir kalkan olacağı öne sürülmektedir. COVID 19 pandemisi sırasında yoğun çevrimiçi hayatın son bir yıldaki getirilerinden biri olan çevrim içi ve çevrim dışı terapötik desteğe olan ihtiyaç artarken terapiye başvuranları sayıları hızla yükselmiştir. Teorisyenler bu durumu olağan ve kaçınılmaz olarak görmekte ve fakat bir yandan da ruh sağlığının metalaşmaya doğru gittiği yönünde kaygılarını dile getirmektedirler (Wright, 2011; Madsen, 2020).

Sonuç olarak günümüz toplumundaki bireyler artık gerçek kimlikleri ile adeta bir alter egoya dönüşmüş olan siber kimliklerini entegre etmek zorundadırlar. Bu entegrasyon süreci, dijital olarak izlenebilir, yedeklenebilir hatta kontrol edilebilir bir doğada yaşamlarına bir uyum sağlamak zorunda kalan bireyler adına oldukça güçtür. Yeniden vurgulanmak istendiği üzere teknoloji araçlı iletişimler, günümüzün dijital toplumunda bireylerin hem psikolojik hem de sosyolojik ve politik boyutlarda oldukça önemli psikososyopolitik dönüşümlerine ve gelişimlerine neden olmakta ve yakın geçmişteki bireylere oranla oldukça farklılaşan yeni insan profillerini ortaya çıkararak dissosiyasyonu özellikle klinik dissosiyasyon ile aktüel hayatın dissosiyasyonu arasında bir köprü kuran ve geçiş sağlayan siber dissosiyasyonu hem normlaştırmakta hem de normalleştirmektedir. Bu nedenle klinik temelli olarak yapılandırılmış olan modern travma ve dissosiyasyon paradigmaları ile psikoterapi modellerinin dijitalleşmiş birey ve toplumları anlamamızı olanaklı kıldığını net olarak ifade edebiliriz (Öztürk, 2020; Öztürk, 2020c).

Kaynaklar

Arnout, B. A., Al-Dabbagh, Z. S., Al Eid, N. A., Al Eid, M. A., Al-Musaibeh, S. S., Al-Miqtiq, M. N., Alamri, A. S., & Al-Zeyad, G. M. (2020). The Effects Of Corona Virus (COVID-19) Outbreak on The Individuals' Mental Health And on The Decision Makers: A Comparative Epidemiological Study. Health Sciences, 9(3), 26–47.
Foucault, M. (2007). Security, territory, population: Lectures at the Colle`ge de France, 1977–78. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
Han, BC. (2017). Şeffaflık Toplumu. İstanbul: Metis Yayınları.p. 11-78.
Lasch, C. (1991). The culture of narcissism: American life in an age of diminishing expectations. New York, NY: Norton.
Lebow, J. L. (2012). Twenty-first century psychotherapies: Contemporary approaches to theory and practice. John Wiley & Sons.
Madsen, O. J. (2020). Therapeutic culture. The Routledge International Handbook of Global Therapeutic Cultures.
Mohan, B. (2016). The Evolution of A Therapeutic Society: A Diagnostic Critique. Louisiana State University, Baton Rouge.
(MHA) The State of Mental Health in America (2021) Erişim Linki: https://mhanational.org/sites/default/files/2021%20State%20of%20Mental%20Health%20in%20America_0.pdf
Öztürk, E. (2020a). Siber Toplumlar ve Siber Hayatlar: Dissosiyojen Bir Ajan Olarak Dijital İletişim Ağları. Öztürk E, (Ed). Siber Psikoloji içinde. 1. Baskı. (1-11). Ankara: Türkiye Klinikleri.
Öztürk, E. (2020b). Psikotarih, Travma ve Dissosiyasyon: Çocukluk Çağı Travmaları, Savaşlar ve Dissosiyasyonun Anamnezi. Öztürk E, (Ed.). Psikotarih içinde. 1. Baskı. (1-21). Ankara: Türkiye Klinikleri.
Öztürk, E. (2020c). Travma ve Dissosiyasyon: Psikotravmatoloji Temel Kitabı (2. Baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi. 1-210.

Öztürk, E. (2021). Trauma based alliance model therapy. Medicine-Science, 10(2), 631-50.
Öztürk, E., & Ayhan, H. (2021). Psikoterapinin Temel İlkeleri ve Temel Bileşenleri. Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, 1(6), 136-158.
Öztürk, E., & Çalıcı, C. (2018). Modern Toplumda Kimlik, “Siber Dissosiyasyon” ve “Siber Alter”: Teorik ve Klinik Bir Yaklaşım. Öztürk E,(Ed.). Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon içinde. 1. Baskı (39 -47). Ankara: Türkiye Klinikleri.
Öztürk, E., & Erdoğan, B. (2021). Dissociogenic components of oppression and obedience in regards to psychotraumatology and psychohistory. Medicine-Science, 10(3), 1059-1068.
Sar. V,Ozturk. E.(2013) Stimulus Deprivation and Overstimulation as Dissociogenic Agents in Postmodern Oppressive Societies, Journal of Trauma & Dissociation;(14):198-212.
(WAS) We are social (2020) Digital 2020 Global Digital Overview. Erişim Linki https://wearesocial-net.s3-eu-west-1.amazonaws.com/wp content/uploads/common/reports/digital-2020/digital-2020-global.pdf
Wright, K. (2011). The Rise of The Therapeutic Society. New Academia Publishing, LLC.